

آفرینش در آیین هندو به روایت منوسمرتی*

محمدصادق ابوطالبی

اشاره

تکثر و تنوع متون مقدس و اصلی هندو فراوان است و تقریباً در بیشتر آنها مسئله آفرینش طرح شده است. این نوشتار بر آن است تا آفرینش در آیین هندو را از منظر «منوسمرتی»، که یکی از منابع اصلی آیین هندوست، ارائه دهد.

کتاب طرحی کامل از آفرینش، ترتب و ترتیب آفرینش موجودات، نقش هر یک در آفرینش و ربط و نسبت هر یک از آنها را با وجود قائم بذات و دیگر موجودات ارائه می‌دهد. این طرح نمودار درخت وارونه‌ای است که ریشه و تنه درخت در بالا و شاخه‌های آن به سمت پایین‌اند، چراکه ریشه اصلی از دل خود، شاخه و شاخه‌های فرعی بیرون می‌دهد، و آنها هم هر یک به نوبه خود چنین می‌کنند؛ این حرکت نوعی تنزل است یعنی آن ذات مطلق خود را در برهما فرومی‌کاهد و او را مأمور امر آفرینش می‌کند، از این رو پس از انهدام هر دوره بازسازی و آفرینش مجدد از برهما به دست او آغاز می‌شود.

*: مشخصات کتاب‌شناختی این اثر از ابن قزوار است:

مقدمه

در یک تقسیم‌بندی کلی متون هندویی را به دو بخش تقسیم کرده‌اند: ۱. شروتی^۱ها، به معنای شنیده‌شده، متون الهامی یا مقدس، ۲. سمرتی^۲ها، به معنای به‌یادآمده، متون غیرالهامی یا سُنت.

وده^۳ها، اوپنیشد^۴ها، براهمنه^۵ها و آرنیکه^۶ها از جمله متون شروتی، مقدس، هستند و شاستره^۷ها، سوتره^۸ها، پورانه^۹ها و حماسه‌های مهابهارت^{۱۰} و رامایانه^{۱۱} در شمار متون سمرتی قرار می‌گیرند.

شاستره عنوانی است کلی که بر قواعد و احکام یا مجموعه قوانین پس از دوره وده اطلاق می‌شود.^{۱۲} درمه‌شاستره^{۱۳} شاخه‌ای از این عنوان کلی است که قواعد، احکام و قوانین درمه را بیان می‌کند، از مهم‌ترین درمه‌شاستره‌ها می‌توان منوسمرتی یا قوانین منو^{۱۴} را نام برد.

هر چند منوسمرتی از جمله قانون‌نامه‌هاست و در نگاه نخست کتابی فقهی - حقوقی به نظر می‌آید اما جای‌جای کتاب از نکات اخلاقی و حکمی پُر است و حتی بخش اعظم فصل اول از فصول دوازده‌گانه کتاب، به مبحث آفرینش اختصاص یافته که در این نوشتار قسمت‌هایی از آن ترجمه و در اختیار قرار گرفته است؛ متن اصلی کتاب به زبان سنسکریت است و تاکنون چندین ترجمه انگلیسی از آن منتشر شده است.

یکی از ترجمه‌های انگلیسی این اثر در مجموعه گرانسنگ متون مقدس شرق^{۱۵} به سرپرستی ماکس مولر^{۱۶} و ترجمه بوهلر^{۱۷} آمده است. ترجمه حاضر از روی این نسخه بوده و البته در موارد متعدد و به ویژه مواردی که احتیاج به دقت نظر بیشتر داشته،

1. Śruti	2. Smṛti
3. Veda	4. Upanisad
5. Brāhmana	6. Āraṇyaka
7. Śāstra	8. Sūtra
9. Purāṇa	10. Mahābhārata
11. Rāmāyāna	
12. A Dictionary of Hinduism, Margaret and James Stutley.	
13. Dharmaśāstra	14. The Laws of Manu
15. Sacred Books of the East	16. Max Müller
17. Bühler	

به ترجمه‌های دیگر از جمله "The Ordinances of Manu" و تفسیر ده‌جلدی معتبر و مهم مدهاتیتھی به نام "Manu Smṛti with the Manubhasya of Medhātithi" و نیز در مواردی به ترجمه عربی کتاب به نام منوسمرتی کتاب الهندوس المقدس ترجمه احسان حقی مراجعه کرده و بهره برده‌ام.

ذکر این نکته ضروری است که متون مقدس و اصلی آیین هندو نیز همانند دیگر عناصر و مؤلفه‌ها و نیز مذاهب آن بسیار متنوع و متکثر است. مبحث آفرینش نیز روایتی واحد و یگانه ندارد و به حسب متون مختلف و اندیشه‌های طرح شده در آنها متفاوت است، چنان‌که ریگ‌وده آفرینش عالم را به سه صورت تصویر می‌کند.

۱. همچون سازه‌ای از چوب که نجاری الوهی و اسطوره‌ای، تُوشترا آن را از عناصر ازلی می‌تراشد و به کمک صنعتگران اساطیری، زَنهوها،^۲ سر هم می‌کند؛

۲. همچون تناسل و توالد که در آن چیزی از چیز دیگر زاده می‌شود، در این نظریه ویشوه کرمه^۳ به‌مثابه پدر همه موجودات مطرح است؛

۳. به‌مثابه قربانی جهانی که از اجزای آن، اجزای جهان ساخته می‌شود؛ البته ریگ‌وده این سه را با هم جمع می‌کند و از جمع دو یا سه روایت از آفرینش در کنار هم، احساس ناسازگاری نمی‌کند.^۴

در اندیشه اوپه‌نیشدی، برهمن جوهر هستی است که جهان را از خود پدید می‌آورد، او هم علت فاعلی عالم و هم علت مادی آن است. و در آموزه‌های گی تا^۵ ماده یا هیولای عالم، پرکرتی،^۶ به‌مثابه زهدانی است که خدا همچون پدر کیهانی تخمه موجودات را در آن می‌نهد تا به صورت‌های مختلف درآیند.

گویا منوسمرتی در پی جمع میان این روایت‌هاست و مسئله را به‌گونه‌ای طرح کرده و به پیش می‌برد که نه تنها با روایت‌های متون دیگر تعارض ندارد، بلکه با چینشی واضح و شفاف تا حدودی هر یک از روایت‌ها را تبیین می‌کند؛ بر ماست تا هر بخش از روایت منوسمرتی را با یکی از روایت‌ها تطبیق دهیم. به نظر نگارنده می‌توان تمام روایت‌های آفرینش هندو را در منوسمرتی و در کنار هم یافت، امید آنکه این تحقیق در آینده تحقق پذیرد.

1. Tvaṣtar

2. Rbhus

3. Viṣvakarma

4. Wallis H. W., *The Cosmology of the Rig Veda*, Cosmo Publications, India, 1999.

5. Gītā

6. Prakṛiti

مطالب داخل پرانتز ( ) افزوده‌های مترجم انگلیسی به متن و مطالب داخل کروشه [ ] افزوده‌های مترجم فارسی به متن می‌باشد، و سخن آخر اینکه متن به صورت فقرات پشت سر هم آمده و عنوان‌گذاری از سوی راقم این سطور انجام شده است.

فصل اول: آفرینش

[پرسش فرزنانگان]

۱. فرزنانگان بزرگ به مَنو^۱ که با خاطری جمع نشسته بود، تقرب یافتند، و او را نیایشی سزاوار کرده، چنین گفتند:
۲. ای یگانه‌الاهی! لطف فرما دقیق و به شیوه‌ای مناسب، قوانین دینی هر یک از طبقات (چهارگانه اصلی، وره^۲) و طبقات میانی^۳ را بر ما بنما.
۳. زیرا خدایا! تنها تویی آگاه‌ترین به مقصود، (یعنی) آن آیین‌ها و معرفت نفس که در قالب این احکام کامل مربوط به وجود قائم به ذات^۴ (سَوِیْمَبْهُو،^۵ آموزش داده‌شده)، و ناشناختنی و دست‌نیافتنی است.

[پاسخ مَنو]

۴. او که قدرتش را حدّ و اندازه نیست، چون این گونه از سوی بزرگ فرزنانگان عالی‌جاه موردپرسش قرارگرفت، آنان را به‌شایستگی حرمت‌نهاد و پاسخ فرمود، «گوش فرا دهید!»

[منشأ عالم]

۵. این (عالم) به هیئت سیاهی، غیر قابل رؤیت، فاقد نشانه‌های خاص، دست‌نیافتنی با عقل، ناشناختنی، گویی مستغرق در خواب عمیق بود.
۶. آنگاه وجود قائم به ذات الاهی (سَوِیْمَبْهُو که خود) نامحسوس [است]، اَمّا (همه) اینها، عناصر اصلی و بقیه، را محسوس می‌سازد با قدرت (خلاق) و مقاومت‌ناپذیر ظاهر گشت، [و] آن سیاهی را زدود.
۷. اوکه (تنها) با اندام‌درون می‌توانش درک کرد، اوکه لطیف غیرقابل تشخیص وازلی است،

1. Manu.

2. Varna

۳. منظور از طبقات میانی طبقات ممزوج است یعنی کسانی که به واسطه تعلق پدر به یک طبقه و مادر به طبقه دیگر، می‌توان آنها را از دو طبقه دانست. بحث طبقات ممزوج (mixed Castes) در فصل دهم کتاب به تفصیل آمده است.

4. Self-existent

5. Svayambhū

اوکه درک ناشدنی و دربرگیرنده همه مخلوقات است، [به] (اراده) خویش جلوه کرد.

[آفرینش آب]

۸. او که میل داشت انواع مختلف موجودات را از جسم خود بیافریند، در ابتدا با یک تأمل، آب را آفرید و تخم خود را درون آن جای داد.

[زایش برهما]

۹. آن (تخم) تخمی طلایی شد، به لحاظ درخشندگی بسان خورشید؛ خود او در مقام برهما،^۱ پدر و بنیان‌گذار کل عالم، از آن (تخم) زاده شد.
۱۰. آب‌ها را ناراه^۲ می‌نامند (زیرا) آب‌ها در واقع مولود نَره^۳ آند؛ از آن جهت که آب نخستین منزلگاه (اینه^۴) او بود، لذا او را ناراینه^۵ نامیده‌اند.

[ماهیت برهما]

۱۱. از آن علّت (نخست)، که غیر قابل تشخیص، ابدی و واقع و ناواقع است، آن شخص (پوروشه)^۶ متولد شد که در این جهان به برهما مشهور است.
۱۲. آن شخص الوهی،^۷ یک‌سال تمام بر روی آن تخم خوابید، آنگاه خود او (تنها) با قوه مفکره خویش آن [تخم] را به دو نیم تقسیم کرد.

[آفرینش آسمان و زمین]

۱۳. و او از آن دو نیمه، آسمان و زمین را شکل داد [و] در بین آنها عالم میانی، [یعنی] جهات هشتگانه افق، و جایگاه ابدی آب‌ها را [قرار داد].

۱. با توجه به محتوای متن که او را خالق می‌داند، عنوان برهما (Brhmā) صحیح است. مترجم انگلیسی در جای‌جای ترجمه از واژه برهمن (Brhman) که در اصطلاح هندویی اشاره به ذات مطلق دارد استفاده کرده است. ترجمه‌های دیگر واژه برهما را به کار برده‌اند و ما نیز از این پس برهما را به کار می‌بریم مگر اینکه محتوای متن نشان‌دهنده عنوان برهمن باشد.

2. Nārāh

۳. Nara به معنای مرد، نرینه.

4. ayana

۵. Nārāyana؛ اشاره دارد به فتره نهم همین فصل.

۶. puruṣa، در انگلیسی معادل‌هایی نظیر mankind, man, male برای پوروشه به کار می‌برند، به نظر می‌رسد در اینجا معادل فارسی شخص، مناسب‌ترین باشد زیرا ناظر به شخصی بودن اوست.

۷. منظور برهماست.

[آفرینش جهان از تنزلات مَهْت^۱]

۱۴. او همچنین از خویشتن خویش (آتمنه^۲) عقل را بیرون کشید که هم واقع و هم ناواقع است، و به همین صورت از عقل انانیت را که کارکرد خود - آگاهی دارد (و) متفرعن (است).

[آفرینش خدایان]

۱۵. به علاوه آن یگانه اعظم، نفس و همه (مخلوقات) پوشیده به کیفیات سه گانه و پنج اندامی را که شناسه‌های حسی را درک می‌کنند، با نظم [خاص] خودشان [بیرون کشید].
۱۶. او پس از چسباندن اجزای بسیار کوچک، حتی آن شش که قدرت لایتناهی دارند به اجزای خود، همه موجودات را آفرید.

۱۷. به دلیل اینکه آن شش (نوع) اجزای بسیار کوچک، که کالبد (مخلوقات) را شکل می‌دهند، وارد (آ - شری^۳) این (مخلوقات) می‌شوند، بنابراین این خردمندان کالبد او را شَریره^۴ (جسم) می‌نامند.

۱۸. آن عناصر مهم همراه با کارکردشان وارد می‌شوند و عقل به واسطه خود از کالبد همه موجودات [و] آن یگانه فناپذیر جدا می‌شود.

۱۹. و این (جهان) از اجزای جسمانی بسیار کوچک این هفت پوروشه بسیار نیرومند بیرون جهید، فانی از جاودانه.

۲۰. در میان آنها هر (عنصر) بعدی، ویژگی عنصر قبلی را به دست می‌آورد، و (در این زنجیره) هر یک از آنها جایگاهی اشغال می‌کنند، حتی گفته‌اند صفات بسیار زیادی را دارا خواهند بود.^۵

۲۱. اما در آغاز او نام‌ها، اعمال و احوالی را بر طبق کلمات وده، برای همه (موجودات مخلوق) تعیین کرد.

۲۲. او، خداوند، همچنین طبقه خدایان - آنان که از نعمت حیات برخوردارند و سرشتشان فعال است - را آفرید؛ و [نیز] طبقه نامحسوس ساده‌هه^۶ و قربانی ابدی را.

1. Mahat

2. Ātmāna

3. Ā - Śri

4. Śarira

۵ این عبارت اشاره دارد به این آموزه که عنصر نخست، اتر، تنها یک صفت دارد آن هم صوت؛ دومین عنصر، باد، دو صفت دارد صوت و لمس‌پذیری؛ سومین عنصر، آتش یا نور، سه صفت دارد، الی آخر.

۶ Sādhya، طبقه وجودهای آسمانی نیمه الوهی (A Dictionary of Hinduism).

[آفرینش وده‌ها]

۲۳. اما او برای اجرای صحیح قربانی از آتش،^۱ باد^۲ و خورشید^۳ وده^۴ جاودانه سه گانه به نام‌های ریک، یجوس و سامن^۵ را بیرون کشید.

۲۴. زمان و تقسیم‌بندی‌های آن، ماه‌های قمری و افلاک، رودها، اقیانوس‌ها، کوه‌ها، دشت‌ها، زمین ناهموار،

۲۵. زهدپیشگی، قوه ناطقه، رضا، میل و غضب [و] تمام این مخلوقات را او به همین صورت آفرید، چون علاقه‌مند بود به این موجودات هستی بخشد.

[تمایز میان فضیلت و رذیلت]

۲۶. بعلاوه، برای تمایز میان اعمال، او شایستگی را از ناشایستگی جدا ساخت و باعث شد مخلوقات به جفت‌ها (ی متضاد) نظیر تألم و رضا مبتلا باشند.

۲۷. و با اجزای بسیار کوچک فانی از پنج (عنصر) که ذکر شد، کل این (جهان) به تریبی خاص شکل می‌گیرد.

۲۸. اما خداوند در آغاز برای هر (نوع موجود) روشی را معین کرد، در آفرینش‌های بعدی تنها همان روش به‌طور ناخواسته برگزیده شده است.

۲۹. هر آنچه را در آفرینش (نخست) به هر یک از موجودات تخصیص داد [اعم از] ضرر یا فایده، مهربانی یا بی‌رحمی، فضیلت یا گناه، صدق یا کذب، آنها پس از [آفرینش] ناخواسته [نیز] به آن [موجودات] چسبیدند.

۳۰. همان‌گونه که در تغییر فصول سال، هر فصل‌پذیرای علائم خاص خود است، موجودات مادی هم (در زندگی جدید)، مسیر اعمال معین خود را (از سر می‌گیرند).

۱. Agni، اگنی در سنسکرت به معنای آتش است و طبق بند فوق یکی از وجودهای نیمه الوهی است. مترجم کتاب واژه fire را به جای Agni آورده است اما در برخی ترجمه‌ها اگنی آمده است.

۲. مترجم انگلیسی واژه wind را معادل Vāyu (وایو)ی سنسکرت که به معنای باد است و در سنت هندویی یکی از وجودهای نیمه الوهی است، قرار داده است.

۳. مترجم انگلیسی معادل sun را برای Ravi (زوی) برگزیده است؛ زوی در سنسکرت به معنای جنبه یا صورتی خاص از خورشید است، گاه به معنای مطلق خورشید یا خدای - خورشید نیز می‌آید. (Sanskrit-English Dictionary)

۴. Veda، آوانویسی صحیح این واژه «وده» است که در ترجمه‌های فارسی بیشتر آن را ودا آوانویسی می‌کند.

۵. Saman, Yagus, Rik، همان ریگ (= رگ)، یجور و سامه وده هستند.

[آفرینش طبقهٔ براهمنه‌ها و دیگر طبقات]

۳۱. و برای پیشرفت عوالم، او براهمنه‌ها، کشریه‌ها، وشیه‌ها و شوودره‌ها را از دهان، بازوان، ران‌ها و پاهای خود آفرید.

[آفرینش مذکر و مونث]

۳۲. با تقسیم بدن خود، خداوند نیم مذکر و نیم مونث شد؛ او با آن (مونث) ویراج^۱ را آفرید.

[آفرینش منوا]

۳۳. و ای مقدس‌ترین در میان دوبار زاده‌شدگان!^۲ بدانید که من^۳ آفریدگار کل این (جهان)م که آن ویراج مذکر با اجرای ریاضت، خودش [مرا] آفرید.

[آفرینش فرزندان]

۳۴. پس من، در حالی که شوق آفرینش موجودات را داشتم، ریاضت‌های بسیار شاق به جا آوردم، و (با این کار) ده فرزانهٔ عالی‌جاه، خدایان موجودات مخلوق را آفریدم،
۳۵. متری کی،^۴ اتری،^۵ انگیراس،^۶ پوئستیه،^۷ پوله،^۸ کرتو،^۹ پرکٔس،^{۱۰} وشیشته،^{۱۱} بهریگو،^{۱۲} و بازده.^{۱۳}

۱. Virāḡ، ترجمه‌های دیگر آن را Virāj ضبط کرده‌اند.

۲. Twice-born (دوبار زاده‌شدگان) در سنت هندوی به سه طبقهٔ نخست از طبقات چهارگانه اطلاق می‌شود و مقدس‌ترین و برترین در میان آن سه براهمنه‌ها هستند.

۳. منظور منو (Manu) است.

۴. Marīki ضبط دیگر آن Manīci (متری چی) می‌باشد، مری چی در متون ودایی به معنای جزئی از نور آمده است و در متون غیر ودایی به نام پرجاپتی (parjāpati) است که او را یکی از گونه‌های زیر می‌انگارند:

- پسر سوئیهو (برهما)؛

- یکی از هفت رشی (ṛṣi) بزرگ؛

- نخستین پرجاپتی از ده پرجاپتی یا مخلوقات ردهٔ دوم؛

- و پدر کشیبه (kaśyapa)؛

در این متن مرادگونهٔ سوم است.

5. Atri

6. Angiras

7. Pulastya

8. Pulaha

9. Kratu

10. Praketas

11. Vasiṣṭha

۱۲. Bṛhgu در متون ودایی او را پسر ورونه، یا ایندیره، یا پرجاپتی می‌دانند. (A Dictionary of Hinduism)

13. Nārada

۳۶. آنان هفت مَنوی دیگر را که دارای هوش و ذکاوت بسیار بودند، خدایان و طبقات خدایان و فرزندگان عالی‌جاه دارای قدرت بی‌حد و حصر، آفریدند،

[آفرینش موجودات نیمه‌الوهی]

۳۷. یکسه‌ها (خادمان کوبره، آدیوان معروف به) راکسه‌ها^۳ و پیشاکه‌ها، گندهروه‌ها^۴ (یا نوازندگان خدایان)، اسوره‌ها^۵، (خدا - مارها معروف به) ناگه‌ها^۶ و سرپه‌ها^۷، (خدا - پرندگان معروف به) سوپَره‌ها^۸ و طبقات متعدد ارواح، ارا آفریدند،

[آفرینش ابرها و غیره]

۳۸. آذرخش، رعد و برق و ابرها، رنگین‌کمان‌های ناقص (رَهیتَه)^۱ و کامل، شهاب‌ها، صداهای فوق‌طبیعی، ستارگان دنباله‌دار، و انواع گوناگون نورهای آسمانی ارا آفریدند،

[آفرینش پرندگان و حیوانات]

۳۹. (اسب‌سانان) کبیره‌ها^۱، میمون‌ها، ماهیان، انواع گوناگون پرندگان، گاو، گوزن، انسان، و حیوانات گوشت‌خوار دارای دو ردیف دندان ارا آفریدند،

[آفرینش حشرات، خزندگان و جمادات]

۴۰. کرم‌ها و سوسک‌های بزرگ و کوچک، پروانه‌ها، شپش‌ها، مگس‌ها، حشرات، جمیع حشرات گزنده و نیش‌زننده، و انواع مختلف اشیای ثابت ارا آفریدند،

۴۱. بدین‌سان کلّ این (موجودات)، ثابت و غیر ثابت، به دست آن افراد عالی‌جاه از طریق ریاضت و به فرمان من، او (هر موجود) بر اساس (نتایج) اعمال خود، آفریده شد.

۴۲. و هر عمل مقرر (مربوط) به (هر یک از) مخلوقات روی زمین، و نیز شیوه تولّدشان را دقیقاً به شما اعلام می‌کنم.

1. Yakṣa

3. Rākṣasa

5. Gandharava

7. Nāga

9. Suparna

11. Kinnara

2. Kubera

4. Piśāka

6. Asura

8. Sarpa

10. Rohita

[آفرینش بچه‌زایان، تخم‌گذاران، و گیاهان]

۴۳. گاو، گوزن، حیوانات گوشتخوار دارای دوردیف دندان، راکشسه‌ها، پشاکه‌ها، و انسان از رحم، زاده می‌شوند.

۴۴. پرندگان، مارها، سوسمارها، ماهیان، لاک‌پشت‌ها، نیز (حیوانات) آبرزی و خاکزری مشابه، از تخم تولد می‌یابند.

۴۵. حشرات گزنده و نیش‌زننده، شپش‌ها، مگس‌ها، حشرات و همه (موجودات) دیگر از این دست که در گرما تولیدمثل می‌کنند، از رطوبت شدید بیرون می‌جهند.

۴۶. تمام گیاهان از طریق بذر یا قلمه تکثیر می‌شوند، [و] از جوانه رشد می‌کنند؛ گیاهان یک‌ساله (آنهاهی هستند) که گل و میوه بسیار می‌دهند، [و] پس از رسیدن میوه‌شان نابود می‌شوند؛

[گونه‌های مختلف گیاهان]

۴۷. (آن درختانی) که بدون گل میوه می‌دهند و نَس پئی،^۱ (نجیبان بیابان)، نامیده می‌شوند؛ اما آنهاهی که هم گل و هم میوه می‌دهند و رِکُشه^۲ خوانده می‌شوند.

۴۸. و گیاهان گوناگون با ساقه‌های بسیار، از یک یا چند ریشه رشد می‌کنند، [و] گونه‌های مختلف علف، گیاهان بالارونده و خزنده همگی از بذر یا از جوانه سربرمی‌آورند.

۴۹. این (گیاهان) که تمس^۳ متعددالشکل، نتیجه اعمالشان (در زندگی‌های قبلی)، آنها را احاطه کرده است، دارای آگاهی درونی و تجربه لذت و درد هستند.

۵۰. اوضاع (گیاهان) در این چرخه همواره ترسناک و دائم‌التغییر زندگی و مرگ که موجودات آفریده شده در معرض آن‌اند، [این‌چنین] توضیح داده می‌شود که آغاز آن با (آغاز) برهماست و پایان آن با (پایان) این (موجودات غیرمتحرکی که اخیراً ذکر شد).

[غیب شدن برهما]

۵۱. وقتی او که قدرتش درک ناشدنی است، بدان سان جهان را و مرا آفرید، در حالی که به‌طور مکرر یک دوره را به وسیله دوره دیگر فرو می‌خورد، در خود غیب شد.

1. Vanaspati

2. Vrikśa

۳. tamas، یکی از گونه‌های سه‌گانه؛ در فرضیه‌گونه [guna]های سه‌گانه عالم ماده، سِتوه [sattva] کیفیت روشنایی، رِکس [rajas] کیفیت حرکت و فعالیت، نَس کیفیت تاریکی است؛ لذا مترجم در ترجمه انگلیسی از تعبیر Darknes استفاده کرده

۵۲. وقتی که آن یگانه الوهی برخیزد آنگاه این عالم به حرکت در می آید؛ وقتی که او به آرامی می آرمد آنگاه این عالم به خواب فرو می رود.
۵۳. و وقتی که او در خواب آرام است، موجودات مادی که سرشتشان فعل است از اعمال خویش دست می کشند و نفس بی عمل می شود.

[انحلال عظیم]

۵۴. وقتی آنان همه به یکباره در آن نفس کبیر منحل شوند، آنگاه او که نفس همه موجودات است، فارغ از هر دغدغه و مشغله‌ای به آرامی به خواب می رود.^۱

[خروج روح فردی]

۵۵. وقتی که این (روح) وارد ظلمت شده است،^۲ برای مدت زمانی طولانی با اندام‌های (حسی) متحد می ماند، اما کارکرد خود را به اجرا نمی گذارد؛ سپس کالبد جسمانی را ترک می کند.

[تناسخ روح فردی]

۵۶. آن [روح] در حالی که (فقط) با اجزای بسیار جزئی پوشیده است، وارد بذر سبزی یا تخم حیوان می شود، آنگاه متحد (با جسمی نیک)، کالبد جسمانی (جدید)ی به خود می گیرد.^۳

[آفرینش امور با بیدار و خواب برهما]

۵۷. بدین سان او، یگانه زوال ناپذیر، با بیداری و خواب (متناوب) [خود] پیوسته کل این (مخلوقات) متحرک و ثابت^۴ را احیا و معدوم می کند.^۵

۱. در مورد این فقره به لحاظ محتوا و مفهوم، تفاسیر و برداشت‌های متفاوتی شده است. که مجال ذکر آنها در اینجا نیست، اما به لحاظ ساختار عبارت، مفسر شهیر مدهاتپتی می گوید: باید جای جمله پایه و پیرو را عوض کرد که در این صورت با قسمت اخیر فقره پنجاه و دو نیز سازگاری دارد (مدهاتپتی ج ۳ ص ۹۶)، براساس این نظریه ترجمه بند چنین می باشد: آنگاه او که نفس همه موجودات است فارغ از هر مسئولیت و مشغولیت به آرامی می آرمد، آنان به یکباره در آن نفس بزرگ مستغرق می شوند.

۲. این فقره اتفاقاتی را که برای روح فردی [شخصی] (Individual) پس از مواجهه با مرگ رخ می دهد، بیان می کند.

۳. روح پس از مرگ بدن مادی و مفارقت از آن که در فقره پنجاه و پنج بیان شد، در حالی که مجموعه عوامل هشتمگانه اولیه تشکیل دهنده بدن آن را احاطه کرده اند، وارد بذر یک نبات یا نطفه یک حیوان می شود و کالبد جسمانی جدیدی متناسب با آن عناصر هشتمگانه شکل می یابد. اویدیا (avidyā)، بودهی (Buddhi)، کرمه (Karma)، بهوونه (bhūta)، ایندْرِیه (Indriya)، منَس (manas)، و اشنا (Vāsanā)، و وایو (Vāyu) هشت عنصر مذکور هستند.

۴. منظور از مخلوقات متحرک جانوران و مراد از مخلوقات ثابت، نباتات است. (مدهاتپتی ج ۳، ص ۱۰۱)

[منشأ قانون]

۵۸. و او چون این قانون‌نامه‌های (قانون قدسی^۵) را سروده بود، خود او آنها را بر طبق قاعده^۶، در آغاز تنها به من آموخت؛ سپس من (آنها را) به سَری کی و دیگر فرزندانگن (آموختم).

[توصیه به آموزش از بهریگو]

۵۹. این بهریگو این قانون‌نامه‌ها را کاملاً برای تو قرائت می‌کند؛ زیرا آن فرزانه، کلیت آن [قانون] را از من آموخت.

[آغاز سخن بهریگو]

۶۰. سپس بهریگو آن فرزانه بزرگ، چون منو انسان بدو خطاب کرد،^۷ با [احساس] رضایت در عمق وجود خود، با تمام فرزندانگن سخن آغاز کرد، [و گفت] گوش فرادهید!^۸

[منوتتره و هفت منو]

۶۱. شش عالی‌جاه دیگر، منوهای بسیار قدرتمند، به نسل این منو، زاده آن قائم بذات (سویتمه^۹) که به‌طور مکرر موجودات خلق شده را آفریده است، تعلق دارند،

۶۲. (آنان عبارت‌اند از: سوارکشه،^{۱۰} اوتمی،^{۱۱} تامسه،^{۱۲} ریوته،^{۱۳} کاکشوشه،^{۱۴} صاحب شکوه بسیار، و پسر ویوسوت.^{۱۵})

۵. این فقره جمع بندی فقرات پیشین است.

۶. مترجم به‌جای دهرمه (dharma) معادل قانون قدسی (sacred law) را نهاده است، در ترجمه‌های دیگر دهرمه آمده است.

۷. با دقت و از روی توجه.

۸. در واقع این عبارت اشاره دارد به فقره پنجاه و نه و منظور این است «چون منو به فرزندانگن گفت من قانون را به بهریگو آموختم و او نیز تمام آن را برای تو می‌خواند، سپس بهریگو نیز با خرسندی و ظن خود را که همانا قرائت قانون است، آغاز کرد.

۹. این فقره پایان بخش مقدمانی است که خاستگاه حقیقی این قانون را بیان می‌کند و از این پس متن اصلی رساله از زبان بهریگو و در پاسخ به پرسش فرزندانگن (بندهای ۱ تا ۳) خواهد آمد. (مدهاتپتی، ج ۳ ص ۱۲)

10. Svārokiśa

11. Auttami

12. Tāmasa

13. Raiivata

14. Kāksuśa

15. Vivasvat

۶۳. سوامیهووه^۱ که در میان این هفت منوی جلیل نخستین آنان است، کل این (مخلوقات) متحرک و غیرمتحرک را آفرید، و در طی دوره‌ای (که به او اختصاص دارد) آنها را محافظت کرد.

[فقرات ۶۴ تا ۷۴ به مبحث ادوار جهانی و نام‌گذاری دوره‌های جهان اختصاص دارد، لذا ارتباط مستقیم با آفرینش ندارد و در اینجا نیامده است.]

[برهما عقل را می‌آفریند و آن را در آفرینش به کار می‌برد]

۷۴. در پایان آن روز و شب، او که خواب بود برمی‌خیزد و پس از بیداری، عقل^۲ را که هم واقع و هم ناواقع است، می‌آفریند.

[گرایش عقل به آفرینش و آفرینش اتر]

۷۵. عقل که به واسطه شوق برهما و ادار به آفرینش شده بود، از طریق تغییر خویش به عمل آفرینش دست زد و از اینجا اتر^۳ پدید آمد. آنان اعلام می‌دارند که صوت کیفیت بعدی است.^۴

[آفرینش باد]

۷۶. و با تغییر خود، از اتر باد نیرومند، پاک، ناقل تمام رایحه‌ها را بیرون می‌ریزد؛ آن را دارای صفت لامسه می‌دانند.

[آفرینش نور]

۷۷. پس با تغییر خود، از باد نور درخشان منبعث می‌شود که پرتو می‌افکند و تاریکی را می‌زداید؛ آن را دارای صفت رنگ اعلام می‌کنند.

1. Svāyambhūva

۲. Mind. مترجم این واژه را معادل واژه منس (manas) سنسکریت که به معنای قوه عاقله و دانستگی است نهاده است.

۳. ether. مترجم این واژه را معادل واژه آکاشه (ākāśa) سنسکریت به کار برده است؛ در توضیح آکاشه آورده‌اند: فراگیر در همه، فضا، تهی بودن، و گویند آکاشه لطیف‌ترین عنصر از عناصر پنجگانه در راس آنها است. (A Dictionary of Hinduism)

۴. از ظاهر عبارت چنین بر می‌آید که صوت کیفیتی جدا از اتر است که بعداً از آن سخن خواهد گفت، لکن طبق ترجمه هاپکینز منظور این است که این فضا همان چیزی است که دانشمندان برای آن کیفیت صوت قابل هستند.

[آفرینش آب]

۷۸. و با تغییر خود، از نور آب (به وجود می آید) که دارای صفت طعم است، از آب زمین که صفت بویایی دارد، در آغاز آفرینش چنین است.

[مُنوْتَره]

۷۹. دوره پیش‌گفته خدایان، (یا) دوازده هزار (سالِ آنان)، که در هفتاد و یک ضرب می شد (دوره‌ای را می سازند که) در اینجا دوره یک مَنو (مُنوْتَره^۱) نامیده می شود.

[مُنوْتَره‌ها بی‌شمارند]

۸۰. منوْتَره‌ها، [یعنی] آفرینش‌ها و انهدام‌های (این جهان) بی‌شمارند؛ به عبارتی برهما بارها و بارها این عمل را تکرار می‌کند.

کتاب‌نامه

1. Sacred Books of The East, The Laws of Manu, tr. by Bühler, Georg, ed by Müller, Max, Curzon Press, 2001.
2. The Ordinances of Manu, tr. by Hopkins, Munshiram Manoharlal, New Delhi, 1995.
3. Manusmṛti: with the "Manubhāṣya of Medhātithi", Motilal Banarsidāss, Delhi, 1999.
4. A Dictionary of Hinduism, Stutley, Margaret and Stutley, James, Routledge & K. Paul, 1985.
5. The Cosmology of the Rgveda, Cosmo Publications, 1999.
6. A Sanskrit - English Dictionary, Monier - Williams, Oxford, 1998.

